

Specialfrågelista rörande

S K O T I L L V E R K N I N G .

Frågorna i denna lista böra, där ej annorlunda föreskrives, genomgås i följande bygder: Älvdalen; Våmhus eller Bonäs; en by i västra Mora; en by i östra Mora; norra Venjan; en by i Orsa; en by i Rättviks Gärdsjöfjärding; Siljansnäs; Bingsjö; Bjursås; Gagnef.

1. Har fotbeklädnad av flätad näver använts i bygden? När användes den? Vid vallgång? På myrslätter? Vid vävning? Gjordes dessa fotbeklädnader hemma, eller köptes de t.ex. av finnar eller av värmlänningar? Om de gjordes hemma, beskriv, hur nävern skars till, och hur flätning och hopsättning skedde!

2. Skaffa noggranna detaljuppgifter om de skosockor, som av männen i Våmhus och Mora buros tillsammans med håsor! Av vad slags material voro de? Voro de skodda eller oskodda under? De voro väl endast sommarplagg? Vid vilka tillfällen använde man skosockor? Under slätter? Vid skogsfärder? I kyrkan?

3. Beskriv i detalj, hur skinnskoningen under foten syddes fast vid en ludda av strumpmaterial! Finns termen kasta över eller annan term för sättet att sy? Hurudan nål användes? Hur var sulan till fjässan i Våmhus fastsydd vid strumpfoten?

4. Finnas några minnen av fotbeklädnader, gjorda av ogarvad hud med kvarsittande hår? Luddor av björnskin? av älgskinn? av svinskin? av lomskinn? Tafsar i Venjan? Ludenskor i Orsa? Bereddes huden på något sätt? Satt håret kvar även på huden i sulan? Var hela skon i ett stycke, eller var sulan särskilt påsydd? I senare fallet: vilken slags söm användes? Av vilket material voro remmarna? Obs.: Studera den lonnsko, som finns på Rots Skans!

5. Älvdalen. Sök hos ett stort antal sagesmän reda på alla tillgängliga uppgifter om bandskor (bandluddor)! Av hurudant läder voro de förfärdigade? Var lädret till dem garvat på vanligt sätt? Var det tunnare än lädret till näverskor? Var det osmort? Slöt bandskon lika tätt till foten som en näversko? Hade den sula? Klack? Syddes den med rottågor, med becktråd eller annat material? Kunde den vara fodrad med strumpmaterial? Sök även alla uppgifter om den helgdagssko, som kallades vändsko (en ut- och invänd bandsko)! Vad menades med bandsöm? Gjordes bandskor och vändskor av folket i gården eller av skomakaren? Varav kommer namnet bandsko? Sök att få tag på ett exemplar av en bandsko och en vändsko! Var bandskon vinter- eller sommarsko? Var den mans- eller kvinnosko? Var det kanske endast den fodrade bandskon, som kallades bandludda? Voro ovanlädret och sulan på bandskon av samma eller av olika material? Var fodret på något sätt fastsytt vid bandskons läder, eller var det endast en lös strumpfot inuti skon? Användes lös sula inuti vändskon? Varav gjordes denna sula?

6. Höll skomakaren vid tillverkning av näverskor något av

det behövliga materialet? Läder? Becktråd? Pligg? Skospik? Näver? Förekom det före 1850, att man köpte garvade hudar att göra skor av? Köptes de av kringresande garvare? på marknad? i stad?

7. Hur mycket av hudens beredning skulle vara gjord, innan skomakaren kom till gården? Garvning? Smörjning? Svärtning?

8. Vilken var skillnaden mellan beredningen av ovanläder till näverskor och sulläder till näverskor?

9. Användes någonsin håljärn (klackspång) och tåjärn (tåspång) till näverskor? Smiddes de hemma i byn? Eller varifrån köpte man dem?

10. Varifrån skaffade man de på barnskor använda tåhattorna (tåskollorna)? Voro de alltid av mässing?

11. Behandlades nävret till skosulor på något sätt efter den sedvanliga buntningen och före tillskärningen i sulform?

12. Finnas minnen av, att man i brist på läder använt blag-garnsväv (toväv) till sulor i näverskor? Var toväven tjärad? Användes den över nävret? under nävret?

13. Varigenom skilde sig skomakarhammaren från andra hammare?

14. Bar skomakaren ett städ med sig? Hur kallades det?

15. Använde skomakaren vid tillverkning av näverskor flera slags knivar? Beskriv och benäm dem? Hurudana voro deras skaft?

16. Användes cirkel eller rit-ten vid förfärdigande av näverskor? Eller hur märkte man ut de linjer, efter vilka sömmarna skulle sys? Och hur märkte man av avståndet mellan snörhålen?

17. Finns minne av, att man redde sig fullständigt utan tänger vid tillverkning av näverskor? Eller användes (före 1850) lädertång? lasktång? hovtång? någon annan tång?

18. Användes raspar (pinrasp, skomakarrasp) på näverskornas tid?

19. Vilka sylar användes vid näverskotillverkningen? Beskriv särskilt noga, vad som menas med lasksyl? Var den krokig eller rak? Hur användes den?

20. Användes vid näverskotillverkning någon laskstock (laskklubb, sulkabbe, sulkavle)? Hur såg den ut? Vad användes den till?

21. Hade en läst till näversko någon löstagbar del? Hur benämndes den? Hur många läster ungefär brukade skomakaren bära med sig? I hur många olika storlekar voro de?

22. Finns minne av, att alls intet putsverktyg användes på näverskon? Om något dylikt putsverktyg användes (getklöv? gnekträ? gneda? sulgnet?), hur hette det, och hur brukade man det? Jfr punkt 18!

23. Användes nålar (skärnål, stämnål) överhuvudtaget vid tillverkning av näverskor, och i så fall: hur?

24. Använde näverskomakaren någon syring (sömring, timlingsring)? Var sattes den? Vad skyddade den mot? Vad menas med sulkavle, och hur användes den? Användes handläder (sulhandske), och hur var det gjort? Var sattes det? Vad skyddade det mot?

25. Hade ovanlädret på en näversko någonstädes något annat namn än överläder? Användes ordet reseft, då det gällde näverskor? Vad betydde det? Gör en fullständig beskrivning av tillskärningen av ovanlädret till en näversko? Vilken kniv användes? Vad menas med mönster? Varav var mönstret gjort? Hade skomakaren färdiggjorda mönster med sig? Hur många delar behövdes till en näverskos ovanläder? Hur kallades delarna? Hur tillsåg man, att lädret till båda skorna blev lika tjockt? Fanns särskilt bakstycke på näversko? Fanns någonsin plös på näversko? Hur kallades det lädret, som blev över vid tillskärningen? Hur användes detta läder? Blöttes ovanlädret före eller efter tillskärningen? Behandlades köttssidan av lädret på något sätt före eller efter tillskärningen? Bultades lädret före eller efter tillskärningen?

26. Hur många bitar läder hörde till sullädet i en näversko? En övre och en undre? Hur kallades dessa olika bitar? Var de lika eller olika stora? Lika eller olika tjocka? Hur många bitar näver hörde till sulan i en stadig mansnäversko? Voro alla bitarna lika stora? Lika tjocka? Hur länge låg sullädet i blöt efter tillskärningen?

27. Vilka olika slag av spikar användes vid tillverkning av näverskor? Stor skospik till sulorna? Häljärnsspik till klackjärnet? Olika småspik för själva arbetet? Beskriv de olika slagen, och nämn deras mått!

28. Beskriv i detalj skillnaden mellan lasköm och beck-trådssöm!

29. I vilken utsträckning användes pliggar (pinnar) i en riktigt gammaldags näversko? Runt sulan i hälften och trampet? Endast i klacken?

30. Hade kvinnorna även till vardags näverskor med hög klack mitt under foten, eller voro de högklackade näverskorna endast helgdagsskor? Obs.: stora olikheter bygden emellan på denna punkt!

31. Hade näverskornas sulor före 1850 endast skospik? Hur många på sulan? På klacken? Hur voro skospikarna placerade (teckning)? Hade näverskons sulor före 1850 klackjärn? tåjärn? Hur många skospikar slogos normalt i en sula? i en klack?

32. Tag reda på, nämn och beskriv med några korta ord de mindre allmänt brukade fotbeklädnader av näver och läder eller helt av läder, som funnits i bygden före 1850! Funnos a) särskilda sommarskor av läder och näver? På vad sätt skilde de sig från de vanliga näverskorna? b) Kängor med sulor av läder och näver? c) Näverskor för kvinnor med klack mitt under hälften (kurkhälskor, höghälskor, klackskor)? Hade dessa skor plös? Användes de även i vardagslag? d) Särskilda näverskor för barn (klavskor etc.)? Skilde de sig på något sätt (utom storleken) från de äldre skor? Hade de spännen? Av vilket material? e) Högtidsskor (brudskor etc.)? Använde man som sådana endast nygjorda näverskor? Kunde man genom någon putsning ge näverskorna utseende av nya? Om särskilda helgdagsskor funnos, varigenom utmärkte de sig? Tunnare

Kopia från Institutet för spåk och folkminnen, Frägelista Ö53

läder? Spännen? Plösar? Krusning av lädret? Särskilt fina remmar? Tuppor? f) Användes någonstades före 1850 skor av enbart läder (alltså utan näver i sulan)? Voro de köpta? Var? g) Användes någonstades före 1850 stövlar? Voro de köpta? Var?

33. Beskriv i detalj tillskärningen av skoremmar!

34. Inlades någonsin knarr i näverskosulor? Hur gick det till?

35. Funnos de träbottnade kängor (träskor), som på Sollerön användes av vallhjon, före 1850? Voro träskorna verkliga kängor (med snörhål), eller utgjordes de endast av ett läderband över vristen?

36. Voro träbottnade skor av något slag kända i bygden?

37. Användes snösockor endast av män eller både av män och av kvinnor? Voro kvinnornas snösockor i något avseende olika människens?

38. Var skohö (skodoss) känt före 1850? Användes det möjligen enbart i mjukbottnade skor (hudskor, lappskor, bandskor)? Vad slags hö (lindhö? småhö?) användes till skohö? Ansågos särskilda grässlåg, t.ex. starr, särskilt lämpliga till skohö? Användes vasstuppor till skohö? Hur bereddades skohöet? Kammades det på något sätt?

39. Användes skotrasor (skoslarvor, skoklutar) före 1850? Väl endast sommartid? Då man gick kippskodd? Vad slags material tog man till skoslarvor? Hade skoslarvorna någon annan uppgift än att skydda foten mot skoskav? Hur lindades skoslarvorna om foten? Hur högt upp på benet gingo de?

40. Var den nål, medelst vilken man stickade skosockor (tålingar, manfjässor), av ben, av trä eller av järn? Hur kallades den? Om den var gjord av ben: av vad för ben, och hur gjordes den?

41. Funnos skoinlägg av halm före 1850? Hur kallades de? I vad slags skor användes de?